

הערות להערות

היום ראיתי את מאמרי בהיותו מודפס* ומצאתי שמעכ"ת העורך שליט"א העיר הערות אחדות, שיש לי להעיר עליהן. והריני לתת בזה:

א. לחע' 1, עמ' קמ"ד:

הראי' מדברי הש"ך ליו"ד, שנדפסה בגליון השו"ע במקום שענינינו נידון בו, היתה ידועה לי. ברם, מאחר שהעיון במקורם של דברים, בתרומת הדשן, סי' שמ"ב, שצויין לו גם בהגהת הרמ"א עצמה, מראה שאין להביא מדברי בעל תרוה"ד ראי' לפירושו בדברי הרמ"א, וכפי שיבואר אי"ה בחיבורי גדרי תורה, ואלו דברי רבנו הש"ך, שקשה להולמם לכאורה לאור דברי בעל תרוה"ד במקורם, ביאורם יארך מאד, לפיכך דחיתי את הדיון המפורט בהם לחיבורי הנ"ל, והעדפתי להסתייע במאמר זה לא בדברי הש"ך שבמקום, אלא בדברי הש"ך לחו"מ, סי' קכ"ד, כנ"ל, עמ' קמ"א-קמ"ב ואכמ"ל.

ב. לחע' 2-3, עמ' קמ"ה:

הסברא נותנת, שעיקר הטעם לדין פיטור ת"ח ממס הוא משום עשה של כבוד תורה. הטעם של „תורתם שמירתם“ לא נאמר בגמרא אלא לגבי מס חומה בלבד, וגם שם מסתבר שעיקר הטעם הוא, כמו בכל המסים, העשה של כבוד התורה, כפי שיבואר בארוכה, ברצות ה', בחיבורי גדרי תורה. ועי', לפי שעה, מש"כ החזון אי"ש בחיבורו לב"ב, סי' ה', ראש אות י"ח, על דברי הגמרא „רבנן לא צריכי נטירותא: „יש לעי' הלא גם רבנן צריכין לנהוג מנהג עולם ולא לסמוך על הנס... ואפשר דבעיר דכולהו רבנן כופין זא"ז לבנות חומה, אבל בעיר שדרין בה בני אדם ויש ביניהן רבנן מטילין את החומה על המון העם ופוטריין את החכמים כמו שפטורין מן המס שהתורה פטרתן כיון שאינם משתדלים על השגת הממון בשביל עסקם בתורה אין ליטול מהם מס, וה"נ מצאו חכמים שאין ליטול מהם לנטירותא“ וכזו, ועיי"ש. ומכאן תשובה גם לדברי הקינטור של פרופ' ישעי' ליבוביץ בספרו „תורה ומצוות בזמן הזה“, עמ' 157, בענין גיוסם של בני הישיבות, ואכמ"ל.

ג. לחע' 4-5, עמ' קנ"א:

מעיקר הדין הוא, שפיטור ת"ח ממס תלוי ב„ידיעות התורה שיש לו“, כפי שכתב בעל תרוה"ד בסי' שמ"ב, ש„כל ת"ח בדורו שיודע לישא וליתן כשורה בד"ת ומבין מדעתו ברוב המקומות בתלמוד... פטור הוא מכל מיני מסים ותשחורת“. ו„לעולם בעינן שיהיה יודע כמו שביארתי לעיל דאל"ה לא מקרי ת"ח“, ומעיקר הדין, לדברי בעל תרוה"ד שם, „סברא היא דלא בעינן תורתו אומנתו לגמרי... דתלמודא סתמא קאמר דלא רמינן כרגא אדרבנן ולא סי' דבעינן תורתו אומנתו אלא שהגאונים כתבו דבעינן“. ומכאן מבוואר גם „מה ס"ד הוה שישמש לו גורם לפוטרו ממס“, ואכמ"ל.